

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

БІДНА ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК 343.272(477)

КОНФІСКАЦІЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
Тютюгін Володимир Ілліч
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального права № 1,
заслужений юрист України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Музика Анатолій Ананійович
Державний науково-дослідний інститут
МВС України,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України;

кандидат юридичних наук, професор
Лень Валентин Валентинович
Навчально-науковий інститут гуманітарних і
соціальних наук Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка»,
професор кафедри публічного права

Захист відбудеться «   » грудня 2019 року о «   » годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 в Національному
юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою:
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою:
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «   » листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У ст. 41 Конституції України знайшов своє легальне закріплення базовий принцип захисту права власності, згідно з яким кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 1); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (ч. 4). У той же час Основний закон України передбачає можливість обмеження права власності шляхом конфіскації майна (ч. 6 ст. 41 Конституції України). Отже, визнаючи важливість розвитку правовідносин власності, законодавець, тим не менш, чітко та безапеляційно визнає за державою право втручання у дані відносини у певних межах. Більше того, на вимогу Європейського Союзу, конфіскація майна у кримінальному праві України поповнилась новими її різновидами: спеціальною конфіскацією та конфіскацією майна юридичних осіб.

Однією із головних умов членства України у ЄС є адаптація її національного законодавства до права Європейського Союзу. Адаптація законодавства – це тривалий динамічний процес, певна послідовність взаємопов'язаних дій щодо зміни існуючого правопорядку, кожна ланка якої логічно пов'язана з іншими елементами, що разом формують програму саморозвитку правової системи держави. Зважаючи на нові загрози та виклики з боку сучасного злочинного середовища, міжнародна спільнота й окремі держави світу впроваджують нові нетрадиційні заходи протидії найбільш небезпечним злочинам, зокрема, конфіскацію. У зв'язку з цим на Україну покладається обов'язок щодо створення ефективної нормативно-правової бази та систематичного удосконалення відповідних нормативно-правових актів, які гарантують непорушність права власності, а також визначають та чітко закріплюють межі допустимого (розумного) втручання держави у сферу вільного володіння майном. Зазначені положення перш за все і визначили обрання теми дисертаційного дослідження.

Вагомий внесок у вивчення окремих аспектів застосування конфіскації майна у різний час зробили багато українських та зарубіжних вчених-правників, зокрема: М. І. Бажанов, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Т. О. Гончар, В. Г. Гончаренко, В. К. Гришук, Н. О. Гуророва, М. Я. Гуцуляк, К. П. Задоя, Ш. Б. Давлатов, В. К. Дуюнов, О. Ф. Кістяківський, О. В. Козаченко, В. М. Мельникова-Крикун, Н. А. Орловська,

Т. О. Павлова, М. І. Панов, Ю. А. Пономаренко, А. О. Пропостін, Є. Л. Стрельцов, Я. І. Соловій, М. С. Таганцев, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, І. Я. Фойницький, О. Л. Цветинович, О. А. Шаповалова та інші. Конфіскацію майна як захід кримінально-правового характеру у кримінальному праві України на рівні дисертаційних досліджень вивчали О. В. Єрмак, В. П. Козирева, М. Г. Корабель, С. Г. Собко, А. М. Ященко, Н. В. Марченко, О. С. Пироженко, М. П. Черненко та інші.

Попри чисельні ґрунтовні теоретичні розробки, значний пласт проблемних питань щодо допустимих меж втручання держави у право вільного володіння майном все ще потребує свого розв'язання з метою підвищення ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування у сфері захисту суспільних відносин від злочинних посягань. Зазначене обумовлює необхідність поглибленого дослідження теоретико-прикладних аспектів передумов, підстав та порядку застосування конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру з урахуванням особливостей кримінально-правової регламентації кожного її виду, з метою вдосконалення відповідної нормативно-правової бази та практики її застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» (протокол № 5 від 20 грудня 2015 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є з'ясування правової природи конфіскації майна за кримінальним правом України, встановлення її різновидів, порівняння законодавства інших країн, перш за все країн Європейського Союзу, що регламентують конфіскацію майна, із нормами вітчизняного (національного) законодавства, а також надання теоретично обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правової регламентації передумов, підстав та порядку застосування конфіскації майна з урахуванням вимог Європейського Союзу та рішень Європейського суду з прав людини.

Для досягнення зазначеної мети поставлені наступні завдання:

– визначити поняття та встановити види заходів кримінально-правового характеру в Україні;

– встановити місце конфіскації майна в системі заходів кримінально-правового характеру України;

– надати юридичну характеристику різновидам конфіскації майна шляхом розкриття їх ознак та з'ясування особливостей застосування кожного з них;

– виявити проблеми, пов'язані з кримінально-правовою регламентацією та практичним застосуванням окремих різновидів конфіскації майна;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення відповідних приписів Кримінального кодексу України та їх практичної реалізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері регламентації та застосування конфіскації майна.

Предметом дослідження є конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України.

Методи дослідження. У роботі використані такі методи дослідження: 1) філософський (діалектичний) – як філософська основа при дослідженні розвитку явищ в їх взаємозв'язку, єдності і протиріччях; 2) історично-правовий – при з'ясуванні генезису кримінально-правового регулювання конфіскації майна в Україні у різні часи; 3) догматичний – у процесі формулювання дефініцій різновидів конфіскації майна та тлумаченні положень нормативно-правових актів; 4) системно-структурний – при дослідженні юридичних ознак конфіскації майна, встановленні системних зав'язків та визначенні місця її різновидів в системі заходів кримінально-правового характеру; 5) порівняльно-правовий – при встановленні тотожних та відмінних рис передумов, підстав та порядку застосування конфіскації майна за чинним Кримінальним кодексом України з нормами, що були чинними раніше, а також з відповідними положеннями кримінальних кодексів зарубіжних країн; 6) статистичний – дозволив узагальнити матеріали емпіричних даних дослідження.

Нормативно-правову базу становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, КК України, нормативно-правові акти інших галузей національного законодавства, рішення Конституційного Суду України, кримінальні кодекси деяких зарубіжних країн, дорадянське і радянське законодавство України.

Теоретичну основу роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних правників з теорії права, кримінального права та процесу, інших галузей юридичної науки.

Емпіричну базу становлять 11 рішень ЄСПЛ, винесених за результатом розгляду заяв щодо порушення іншими державами ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року та ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції 1950 р.; 1275 вироків щодо застосування конфіскації майна та 867 вироків щодо застосування спеціальної конфіскації, що розглядалися судами України з 2007 р. по 2018 р. і які перебувають у відкритому доступі на порталі Єдиного державного реєстру; 6 правових висновків Верховного Суду України щодо порядку застосування конфіскації майна; експертні висновки з проблематики внесення змін до КК України щодо кримінально-правової регламентації конфіскації майна, підготовлені Головним науково-експертним управлінням апарату Верховної Ради України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця дисертація є однією з перших наукових праць в українській кримінально-правовій науці, присвяченою системному аналізу конфіскації майна як виду покарання, та як заходу кримінально-правового характеру, обґрунтуванню нових підходів до визначення передумов, підстав та порядку застосування різних видів конфіскації майна, а також пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення теоретичних та практичних аспектів правового регулювання та практичного застосування конфіскації майна за кримінальним правом України. У дисертаційній роботі сформульовано й обґрунтовано нижченаведені наукові положення, які виносяться на захист:

уперше:

– доведено, що застосування спеціальної конфіскації майна не повинно залежати від виду вчиненого умисного злочину, меж його караності або кримінально-правових наслідків, що настають для особи, яка його вчинила;

– виокремлено види спеціальної конфіскації майна фізичних осіб залежно від двох критеріїв: 1) джерела походження майна, що підлягає примусовому вилученню, та 2) особи, з володіння якої воно вилучається;

– аргументовано, що предметом спецконфіскації не може бути майно, яке є: 1) малоцінним; 2) вилучено з цивільного обігу чи обмежено в оборотоздатності; 3) предметом злочину, бо примусове вилучення цих видів майна є самостійними видами заходів кримінально-процесуального характеру;

– доведено, що примусове вилучення майна, яке було підшукане, виготовлене, пристосоване або використане як засоби чи

знаряддя вчинення злочину, є заходом кримінально-процесуального, а не кримінально-правового характеру;

- запропоновано виключити із тексту ч. 4 ст. 96² КК вказівку на способи передачі майна третім особам: «...безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості»;

- обґрунтовано необхідність визнання самостійною підставою застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру вчинення злочинів, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 96³ КК, за згодою або з відома уповноваженої особи чи за допомогою (з використанням) юридичної особи;

- пропонується встановити можливість застосування до юридичної особи не тільки повної, а й часткової конфіскації майна, а за порядком застосування – не тільки обов'язкової, а й факультативної;

- обґрунтовано, що до системи заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належить також і спеціальна конфіскація майна;

удосконалено:

- аргументацію обмеження застосування конфіскації майна за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тільки випадками їх вчинення з корисливих мотивів;

- науковий підхід щодо доцільності закріплення у ч. 2 ст. 59 КК можливості призначення конфіскації майна за корупційні злочини незалежно від їх ступеня тяжкості;

- пропозиції щодо вдосконалення змісту санкцій статей 3 ст. 212, ч. 3 ст. 212¹ КК, ч. 2 ст. 233 КК, ст. 368² та ч. 1 ст. 436¹ КК;

- теоретичні напрацювання щодо необхідності внесення змін до п. 2 ч. 1 ст. 96³ КК шляхом заміни виразу: «...обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції...» на «...обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання злочинам, що призвело до вчинення будь-якого із передбачених...»;

- підхід щодо розширення передумов застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, за рахунок включення до переліку злочинів, закріплених у ст. 96³ КК, деліктів, передбачених ст. 368, частинами 3 та 4 ст. 368³, частинами 3 та 4 ст. 368⁴ КК, а також у статтях 354, 364¹ КК;

- доктринальний погляд, згідно з яким доцільно доповнити положення ст. 96³ КК частиною другою, у якій передбачити, що: «звільнення уповноваженої особи від кримінальної відповідальності не є

підставою для звільнення від застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи»;

- пропозицію щодо необхідності виключення із ч. 2 ст. 96⁴ КК припису, згідно з яким «... юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочином, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління», як такий, що не відповідає вимогам ч. 1 ст. 18 КК;

набули подальшого розвитку:

- позиція щодо доцільності виключення конфіскації майна із вітчизняної системи покарань з одночасним розширенням сфери застосування штрафу як додаткового покарання;

- позиція щодо доцільності вдосконалення формулювання предмету спеціальної конфіскації, передбаченого в ст. 96¹ і ст. 96² КК України шляхом заміни виразу «гроші, цінності та інше майно» на загальне поняття «майно»;

- позиція, згідно з якою процесуальною підставою застосування спеціальної конфіскації слід визнавати лише рішення суду у виді: 1) обвинувального вироку або 2) ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання: у правотворчості – при внесенні змін та доповнень до законодавства України про кримінальну відповідальність, зокрема, до ч. 4 ст. 52, статей 59, 96¹, 96², 96³, 96⁴, 96⁶, 96⁸, 96⁹, санкцій статей ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 212¹ та ч. 2 ст. 233, ч. 2 ст. 369 КК України; у правозастосовній діяльності – при застосуванні ст. 59 КК, а також при вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням конфіскації майна як виду покарання та спеціальної конфіскації; у науково-дослідній діяльності – при подальшій розробці проблематики примусового вилучення майна; в навчальному процесі – при викладанні курсів та спецкурсів з кримінального права, а також при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорені та прорецензовані на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення дослідження доповідались на міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 9-10 лютого 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції

«Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса 25-26 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 14-15 вересня 2018 р.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація включає вступ, чотири розділи, що містять вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (368 найменувань) та додатки. Загальний обсяг роботи становить 244 сторінки, з них основного тексту – 196 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, розкрито її мету й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, нормативно-правову та емпіричну основу останнього, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, з'ясовано їх теоретичне і практичне значення, визначено особистий внесок здобувача, наведено інформацію про їх апробацію, вказано структуру і обсяг наукової роботи.

Розділ 1 «Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток норм про конфіскацію майна в кримінальному праві України»* з'ясовано основні тенденції виникнення, розвитку та трансформації кримінально-правового значення конфіскації майна від самостійного примусового засобу, що застосовувався поряд з покаранням, до додаткового покарання, а згодом і до визнання її іншим заходом кримінально-правового характеру. Встановлено, що ставлення до конфіскації майна у різні історичні періоди розвитку України змінювалось: від поступової лібералізації практики її застосування, а саме від встановлення її тільки за корисливі тяжкі або особливо тяжкі злочини до повної відмови від її застосування; до розширення сфери її застосування у чинному кримінальному законодавстві України.

У *підрозділі 1.2. «Конфіскація майна в системі заходів кримінально-правового характеру»* визначено поняття, розкриті ознаки, встановлено систему заходів кримінально-правового характеру, до якої належать: 1) кримінальна відповідальність; 2) інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб; 3) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Наголошено, що конфіскація майна може виступати в ролі будь-якого з цих заходів, а саме як: 1) покарання (ст. 59 КК); 2) інший захід кримінально-правового

характеру щодо фізичної особи (ст. 96¹ КК); 3) захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у виді конфіскації майна (ст. 96⁸ КК); 4) захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у виді примусового вилучення отриманої (чи той, що могла бути отримана) нею неправомірної вигоди (ч. 2 ст. 96⁶ КК).

Розділ 2. «Конфіскація майна як вид покарання»
складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Поняття та види конфіскації майна» конфіскація майна як вид покарання визначається як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і який полягає у примусовому безоплатному позбавленні права власності на конкретне майно, що було набуто на законних підставах, та передачі його у власність держави. Дослідження чинного «Переліку майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами» виявило певні недоліки його законодавчого визначення. На підставі аналізу чинного законодавства України, а також відповідних положень зарубіжного права запропоновано шляхи вдосконалення переліку майна, що не підлягає конфіскації. У роботі здійснюється класифікація видів конфіскації майна: повна або часткова та аналізується порядок застосування кожного з них. Обґрунтовується доцільність поступової відмови від конфіскації майна як виду покарання з одночасним розширенням сфери застосування штрафу як додаткового покарання.

У підрозділі 2.2. «Особливості застосування конфіскації майна» аргументується, що можливість призначення конфіскація майна за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки має обмежуватися корисливими мотивами їх вчинення. Виявлено ряд санкцій статей Особливої частини КК, у яких конфіскація майна передбачена з порушенням вимог ч. 2 ст. 59 КК; запропоновані способи вдосконалення цих санкцій. Обґрунтовується, що додаткове покарання не може бути більш суворим за основне, призначене за той самий злочин, або бути тотожним чи, навіть, однорідним за характером правообмежень з основним або іншим додатковим видом покарання, що призначається за те саме діяння.

Розділ 3. «Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Поняття та види спеціальної конфіскації майна» спеціальна конфіскація майна визначається як інший захід кримінально-правового характеру, що застосовується від імені держави за рішенням суду до особи, яка вчинила умисний злочин або причетна

до його вчинення, з метою захисту правоохоронюваних інтересів, який полягає у примусовому вилученні та передачі у власність держави майна, одержаного внаслідок вчинення злочину, доходів від такого майна, а також майна, що призначалося (використовувалося) для схиляння особи до його вчинення, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення. Здійснено класифікацію видів спеціальної конфіскації майна. Залежно від джерела походження майна спеціальна конфіскація може бути звернута на майно, що було: а) одержано внаслідок вчинення злочину або б) легально (правомірно) набуто. Спеціальна конфіскація майна, одержаного внаслідок вчинення злочину, може проявлятися у двох формах: а) речова чи б) вартісна конфіскація. «Речова» спецконфіскація пов'язана із передачею у власність держави майна, що прямо або опосередковано було одержано внаслідок вчинення злочину (п. 1 ч. 1 ст. 96² КК). Її предметом може виступати: а) майно, одержане внаслідок вчинення злочину – «первинне» майно або б) доходи від такого майна – «похідне» майно. «Первинне» майно характеризується певними ознаками, а саме: 1) воно не є малоцінним, 2) не є вилученим з цивільного обігу або обмежено обороноздатним; 3) не є предметом злочину, бо примусове вилучення цих видів майна, належить до заходів кримінально-процесуального характеру; 4) його походження є результатом (своєрідним «наслідком») кримінально-караніювальної поведінки особи; 5) набуття такого майна винним призводить до отримання ним економічної вигоди, тобто збільшення його активів або зменшення зобов'язань, що свідчить про зростання його капіталу. Способи набуття «первинного» майна можуть бути різноманітними, а саме: 1) винагорода за надання «послуг» кримінально-правового характеру – за здійснення так званої, «посередницької» кримінально-правової діяльності; 2) дохід від реалізації предмету злочину; 3) дохід від здійснення кримінально-протиправної діяльності тощо. «Похідне» майно, що підлягає спеціальній конфіскації, набувається за рахунок вчинення фінансових операцій або інших угод з майном, первинного походження. Між цим майном та вчиненим злочином відсутній безпосередній зв'язок, проте протиправний механізм одержання майна первинного походження обумовлює подальше незаконне набуття похідних доходів. «Вартісна» спецконфіскація полягає у покладенні на винного обов'язку передати у власність держави грошової суми, еквівалентної вартості майна, що безпосередньо або опосередковано було набуто внаслідок вчинення злочину (ч. 2 ст. 96² КК). Підставою її застосування є об'єктивна (фактична) чи юридична неможливість вилучити майно «в натурі», яке

було безпосередньо отримано внаслідок вчинення такого діяння, або доходів від такого майна. Об'єктивна (фактична) неможливість пов'язана з тим, що майно було: а) «перетворене» в інше майно (наприклад, за рахунок придбання іншого будь-якого майна); б) використане для задоволення певних потреб (наприклад, для оплати послуг чи виконаних робіт, залучено у виробництво). Юридична неможливість обумовлена існуванням правових перешкод, що заважають такому вилученню. Порядок застосування вартісної конфіскації майна залежить від можливості виокремлення майна, отриманого за рахунок використання доходів, одержаних від вчинення злочину, від майна, здобутого законним шляхом. Предметом спецконфіскації майна легального походження є лише таке майно, що призначалося (використовувалося) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96² КК). Що стосується майна, яке було підшукане, виготовлене, пристосоване або використане як засоби чи знаряддя вчинення злочину (п. 4 ч. 1 ст. 96² КК), то воно не може бути предметом спецконфіскації, бо його примусове вилучення належить до самостійних заходів кримінально-процесуального характеру (п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК). Залежно від особи, із володіння якої вилучається майно, що є предметом спецконфіскації, примусове вилучення може бути застосовано до: а) вигодоодержувача; б) законного власника майна; в) третьої особи.

У підрозділі 3.2. «*Особливості застосування спеціальної конфіскації майна*» охарактеризовано специфіку застосування спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, яка полягає у тому, що даний захід застосовується: 1) поза волею особи, у якій вилучається майно; 2) на безоплатній основі; 3) вилучене майно передається у власність держави; 4) за рішенням суду; 5) на підставі обвинувального вироку або ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Встановлено, що спеціальна конфіскація є самостійним заходом кримінально-правового характеру, відмінним від кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим її застосування не повинно залежати від виду вчиненого умисного злочину, меж його караності або кримінально-правових наслідків, які настають для особи, що його вчинила.

Наголошується на тому, що процесуальною підставою застосування спеціальної конфіскації майна може виступати: 1) обвинувальний вирок суду або 2) ухвала суду про звільнення особи від

кримінальної відповідальності. Стосовно інших видів судових рішень, що зазначені у ч. 2 ст. 96¹ КК, то, зважаючи на предмет примусового вилучення, робиться висновок про неможливість їх визнання процесуальною підставою застосування спецконфіскації, бо вони стосуються виключно випадків застосування заходів кримінально-процесуального характеру.

Обґрунтована доцільність виключення з ч. 3 ст. 96² КК положення, згідно з яким застосування спецконфіскації виключається у разі спливу строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому зазначається, що не сплив строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності має виключати можливість застосування спецконфіскації, а відсутність об'єктивної можливості виявити та вилучити протиправно набуті активи.

Розділ 4. «Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «Поняття та особливості застосування конфіскації майна юридичної особи» конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру щодо юридичної визначається як примусове вилучення у власність держави за рішенням суду майна юридичної особи, що належить їй на праві власності або господарського відання чи оперативного управління, у випадках вчинення уповноваженою особою від імені цієї юридичної особи та в її інтересах суспільно небезпечних діянь, вичерпний перелік яких наведено у ст. 96³ КК. Аргументована доцільність встановлення можливості застосування до юридичної особи цього заходу також у випадках, якщо відповідні злочини були вчинені за згодою або з відома уповноваженої особи або за допомогою (з використанням) юридичної особи. Запропоновано припис, який міститься у абз. другому ч. 2 ст. 96⁴ КК і згідно з яким, «... юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочином, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління» виключити як такий, що не відповідає вимогам ч. 1 ст. 18 КК. Доведено доцільність зміни порядку застосування конфіскації майна юридичної особи з обов'язкового на факультативний шляхом, а також встановлення конфіскації не тільки всього майна юридичної особи, а й його частини. Виходячи з аналізу зарубіжного законодавства, аргументовано, що звільнення уповноваженої особи від кримінальної відповідальності не повинно визнаватися підставою для звільнення від

застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи.

У підрозділі 4.2. «Поняття та особливості застосування спеціальної конфіскації майна юридичної особи» на підставі аналізу положень ч. 2 ст. 96⁶ КК робиться висновок, що до даних суб'єктів права може бути застосована спеціальна конфіскація, яка полягає у примусовому вилученні реально отриманої неправомірної вигоди або потенційної неправомірної вигоди. Обґрунтовується включення до передумови застосування спеціальної конфіскації майна щодо юридичних осіб злочинів, передбачених ст. 354, 364¹, 368, ч.ч. 3 та 4 ст. 368³, ч.ч. 3 та 4 ст. 368⁴ КК. Аргументовано, що спеціальна конфіскація майна юридичної особи може полягати не тільки у примусовому вилученні розміру неправомірної вигоди, а й майна, яке було набуто юридичною особою внаслідок вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах останньої злочинів, зазначених у ст. 96³ КК, за умови, що таке майно може бути виділено з майна, набутого законним шляхом.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягало у з'ясуванні правової природи конфіскації за кримінальним правом України; встановленні її різновидів; порівнянні положень законодавств інших країн, перш за все, країн ЄС, що регулюють застосування конфіскації майна із відповідними вітчизняними нормами; а також наданні теоретично обґрунтованих пропозицій та рекомендації щодо удосконалення правової регламентації передумов, підстав та порядку застосування конфіскації майна з урахуванням вимог ЄС та рішень ЄСПЛ. В узагальненому вигляді результати дослідження містять такі положення:

1. Заходами кримінально-правового характеру, до яких належить конфіскація майна, – це засоби примусу, що застосовуються від імені держави за рішенням (вироком або ухвалою) суду до фізичної особи, яка вчинила діяння, заборонене КК, або до юридичної особи, від імені якої було вчинено злочин, які полягають в обмеженні можливостей цих осіб щодо подальшого або нового заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність.

2. До системи заходів кримінально-правового характеру відповідно до чинного КК належать: 1) кримінальна відповідальність; 2)

інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб; 3) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Конфіскація майна може виступати в ролі будь-якого з цих заходів, а саме як: а) вид покарання (ст. 59 КК) та б) захід кримінально-правового характеру, відмінний від покарання. В останньому випадку конфіскація має наступні види: а) спеціальна конфіскація майна щодо фізичної особи (ст. 96¹ КК); б) конфіскація майна юридичної особи (ст. 96⁸ КК); в) спеціальна конфіскація майна юридичної особи (ч. 2 ст. 96⁶ КК).

3. Конфіскація майна як вид покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і який полягає у примусовому безоплатному позбавленні права власності на конкретне майно, що було набуто на законних підставах, та передачі його у власність держави.

4. Спеціальна конфіскація – це інший захід кримінально-правового характеру, що застосовується від імені держави за рішенням суду до особи, яка вчинила умисний злочин або причетна до його вчинення, з метою захисту правоохоронюваних інтересів, який полягає у примусовому вилученні та передачі у власність держави майна, одержаного внаслідок вчинення злочину, доходів від такого майна, а також майна, що призначалося (використовувалося) для схиляння особи до його вчинення, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення.

5. Конфіскація майна юридичної особи як захід кримінально-правового характеру – це примусове вилучення у власність держави за рішенням суду майна юридичної особи, що належить їй на праві власності або господарського відання чи оперативного управління, у випадках вчинення уповноваженою особою від імені цієї юридичної особи та в її інтересах суспільно небезпечних діянь, вичерпний перелік яких наведено у ст. 96³ КК.

6. Залежно від джерела походження майна, спеціальна конфіскація, що застосовується до фізичної особи, може бути застосована щодо майна, яке було: а) одержано внаслідок вчинення злочину (так звана «речова» або «вартісна» конфіскація) або б) легально (правомірно) набуто. Спеціальна конфіскація майна, одержаного внаслідок вчинення злочину, може проявлятися у двох формах: а) речова або б) вартісна конфіскація.

7. «Речова» спецконфіскація пов'язана із передачею у власність держави майна, що прямо або опосередковано було одержано внаслідок вчинення злочину (п. 1 ч. 1 ст. 96² КК). Її предметом може виступати: а) майно, одержане внаслідок вчинення злочину – «первинне» майно або

б) доходи від такого майна – «похідне» майно. «Первинне» майно характеризується певними ознаками, а саме: 1) воно не є: малоцінним, 2) не є вилученим з цивільного обігу або обмежено обороноздатним; 3) не є предметом злочину, бо примусове вилучення цих видів майна належить до заходів кримінально-процесуального характеру; 4) його походження є результатом (своєрідним «наслідком») кримінально-караної поведінки особи; 5) набуття такого майна призводить до отримання винним економічної вигоди, тобто збільшення його активів або зменшення зобов'язань, що свідчить про зростання його капіталу. «Похідне» майно, що підлягає спеціальній конфіскації, набувається за рахунок вчинення фінансових операцій або інших угод з майном, первинного походження.

8. «Вартісна» спецконфіскація полягає у покладені на винного обов'язку передачі у власність держави грошової суми, еквівалентної вартості майна, що безпосередньо («первинне» майно) або опосередковано («похідне» майно) було набуто внаслідок вчинення злочину (ч. 2 ст. 96² КК). Підставою її застосування є об'єктивна (фактична) чи юридична неможливість вилучити майно, яке було безпосередньо отримано внаслідок вчинення такого діяння, або доходів від такого майна. Об'єктивна (фактична) неможливість пов'язана з тим, що майно було: а) «перетворене» в інше майно (наприклад, за рахунок придбання іншого будь-якого майна); б) використане для задоволення певних потреб (наприклад, для оплати послуг чи виконаних робіт, залучено у виробництво). Юридична неможливість обумовлена існуванням правових перешкод, що заважають такому вилученню. Порядок застосування вартісної конфіскації майна залежить від можливості виокремлення майна, отриманого за рахунок використання доходів, одержаних від вчинення злочину, від майна, отриманого законним шляхом.

9. Предметом спецконфіскації майна легального походження визнається лише майно, яке з законних підстав належало особі, і призначалося (використовувалося) для схиляння іншої особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96² КК). Що ж стосується майна, яке було підшукане, виготовлене, пристосоване або використане як засоби чи знаряддя вчинення злочину (п. 4 ч. 1 ст. 96² КК), то воно не може бути предметом спецконфіскації, бо його примусове вилучення є заходом не кримінально-правового, а кримінально-процесуального характеру (п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК).

10. У результаті проведеного дослідження пропонується внести

такі зміни і доповнення до Загальної та Особливої частин КК України:

– частину 2 ст. 59 КК викласти у такій редакції: *«Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, за корупційні злочини, а також за корисливі злочини проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу»;*

– частину 4 ст. 52 КК доповнити положенням, згідно з яким: *«Додаткове покарання не може бути більш суворим, ніж основне покарання, призначене за той же самий злочин. За один злочин може бути призначено лише одне (основне або додаткове) майнове покарання»;*

– статтю 96¹ КК викласти у такій редакції:

«1. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави майна, яке:

1) було одержано внаслідок вчинення умисного злочину та/або є доходами від такого майна;

2) призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення.

2. У разі якщо майно, зазначене у частині першої цієї статті, було повністю або частково перетворено в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація майна, зазначеного у частині першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок його використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд ухвалює рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

3. Спеціальна конфіскація застосовується у разі засудження особи за вчинення злочину або її звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом.

4. Майно, зазначене в цій статті, підлягає спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у частині першої цієї статті»

– виключити ст. 96² КК;

– виключити із санкції ч. 3 ст. 204 КК вказівку на вилучення та знищення незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення;

– виключити конфіскацію майна із санкцій ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 212¹ та ч. 2 ст. 233, частин 1 та 2 ст. 368² КК за умови залишення без змін порядку її застосування, передбаченому у ч. 2 ст. 59 КК;

– санкцію ч. 2 ст. 369 КК викласти у такій редакції: *«караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років із штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або з конфіскацією майна»;*

– припис, який міститься у абзаці другому ч. 2 ст. 96⁴ КК, згідно з яким, *«... юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочиним, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління»* – виключити;

– статтю ст. 96³ КК викласти наступним чином:

1. Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, статтях 354, 364¹, 368, ст. 368³,⁻ ст. 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання злочинам, що призвело до вчинення будь-якого із передбачених у статтях 209 і 306, статтях 354, 364¹, 368, ст. 368³,⁻ ст. 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ цього Кодексу;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159¹, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу, а також якщо ці злочини вчинені за згодою або з відома уповноваженої особи чи за допомогою (з використанням) юридичної особи.

2. Звільнення уповноваженої особи від кримінальної відповідальності не є підставою для звільнення юридичної особи від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру.

– частину 1 ст. 96⁶ КК доповнити пунктом: *«4) спеціальна конфіскація»*,

– статтю 96⁶ КК доповнити частиною 3 такого змісту: «3. Спеціальна конфіскація застосовується до юридичної особи у випадках застосування до неї заходів кримінально-правового характеру. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученню за рішенням суду у власність держави неправомірної вигоди, що була отримана юридичною особою у випадках вчинення злочинів, перелік яких наведено у ст. 96³ КК. Якщо неправомірна вигода була повністю або частково перетворена в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає перетворене майно. Якщо конфіскація неправомірної вигоди на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок її використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд ухвалює рішення про конфіскацію грошової суми, яка дорівнює розміру неправомірної вигоди, що була отримана (могла бути отримана) юридичною особою»;

– статтю 96⁸ КК викласти таким чином: «Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і може бути застосована судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. Майно юридичної особи, яке залишається після часткової конфіскації, передається її учасникам, якщо інше не встановлено законом або установчими документами юридичної особи».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бідна О. І. Окремі аспекти регламентації застосування спеціальної конфіскації майна. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 186–190.

2. Бідна О. І. Вимоги Європейського Союзу до адаптації кримінального законодавства України щодо конфіскації майна до права ЄС. *Проблеми законності*. Харків, 2016. Вип. 135. С. 179–188.

3. Бідна О. І. До питання про визначення поняття «кінші заходи кримінально-правового характеру». *Науковий вісник «Міжнародного гуманітарного університету»*. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2018. Вип. 32. С. 98–101.

4. Бидная О. Проблемы правовой регламентации применения конфискации имущества в Уголовном кодексе Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 5/2. С. 19–22.

5. Бідна О. І. Поняття конфіскації як виду покарання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 6, т. 3. С. 57–61.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бідна О. І. До питання визначення сфери застосування спеціальної конфіскації майна. *Верховенство права та правова держава* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 верес. 2018 р. Ужгород, 2018. С. 127–130.

2. Бідна О. І. Актуальні питання визначення переліку майна, що не підлягає конфіскації. *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 9–10 лют. 2018 р. Херсон, 2018. С. 91–95.

3. Бідна О. І. Проблеми правової регламентації порядку призначення конфіскації майна. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2018 р. Одеса, 2018. С. 87–90.

АНОТАЦІЯ

Бідна О. І. Конфіскація за кримінальним правом України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Робота присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів кримінально-правового регулювання застосування конфіскації майна в Україні. Здійснено аналіз генезису конфіскації майна у кримінальному праві України; з'ясовано її місця в системі заходів кримінально-правового характеру за національним кримінальним законодавством; встановлено види конфіскації майна за кримінальним законодавством України, їх ознаки та правила застосування; проаналізовано особливості правового регулювання конфіскації майна у законодавствах інших країн, перш за все країн ЄС; досліджено матеріали судової практики щодо застосування окремих видів конфіскації майна; запропоновано шляхи удосконалення положень

Кримінального кодексу України, що регулюють застосування окремих видів конфіскації майна.

Ключові слова: конфіскація майна, повна або часткова, призначення покарання, спеціальна конфіскація майна, заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, основні та додаткові покарання, майнові покарання, примусове вилучення майна.

АННОТАЦИЯ

Бидная О. И. Конфискация в уголовном праве Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки, Харьков, 2019.

Работа посвящена исследованию теоретических и практических аспектов уголовно-правового регулирования применения конфискации имущества в Украине. Осуществлен анализ генезиса конфискации имущества в уголовном праве Украины; определено ее место в системе мер уголовно-правового характера в национальном уголовном законодательстве; рассмотрены виды конфискации имущества, их признаки и правила применения; проанализированы особенности правового регулирования конфискации имущества в законодательстве зарубежных стран, прежде всего стран ЕС; исследованы материалы судебной практики по применению отдельных видов конфискации имущества; предложены пути совершенствования положений Уголовного кодекса Украины, регулирующие применение отдельных видов конфискации имущества.

Ключевые слова: конфискация имущества, полная или частичная, назначение наказания, специальная конфискация имущества, меры уголовно-правового характера, юридическое лицо, основные и дополнительные наказания, имущественные наказания, принудительное изъятие имущества.

SUMMARY

Bidna O.I. Confiscation under the Criminal Law of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law in specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal and Enforcement Law». –

Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is a research paper devoted to the theoretical and practical aspects of the criminal legal regulation of the use of property confiscation under the criminal law of Ukraine. The urgency of the dissertation topic of the study is determined by the acuteness of the problem of determining the limits of state intervention in the right to free property ownership. Traditionally in the criminal law of Ukraine property confiscation played the role of one of the types of punishment. At present, this is not only a form of criminal responsibility but also different from the last other criminal-legal measure, which manifests itself in three forms, namely: 1) special property confiscation with respect to an individual; 2) property confiscation of a legal entity; 3) special property confiscation with respect to a legal entity. Additional arguments are made as to the expediency of the exclusion of property confiscation from the domestic system of punishment with the simultaneous extension of the scope of the penalty as additional punishment, the content of which is also limited to the property rights of the convicted person. It is noted that the special property confiscation should not depend on the type of the committed willful crime (criminal offense), the limits of its punishment or criminal law consequences that occur in relation to the person who committed it. It is proposed to recognize the independent basis of application to the legal entity of criminal law measures concerning crimes provided for in Section 4, Part 1, Article 96³ of the Criminal Code, their commission with consent or with the knowledge of the authorized person or with the help (with the use of) the legal entity. The expediency of changing the order of application of property confiscation of the legal entity from compulsory to an optional, as well as consolidating the possibility of partial property confiscation in relation to this subject has been proved. It is proposed to fix in Part 2 of Art. 96⁶ of the Criminal Code the possibility of extracting from the legal entity not only the monetary amount, which corresponds to the amount of illegal profit (real and potential) but also directly property that was acquired by them as a result of commission of crimes by their authorized person on behalf and in the interests of the legal entity, which are specified in Article 96³ of the Criminal Code, provided that it can be distinguished from property acquired by lawful means.

Key words: property confiscation, full or partial, the assignment of punishment, special property confiscation, measures of a criminal nature, legal entity, basic and additional punishments, property punishments, forced property confiscation.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
О. В. Євдокімова

Підписано до друку 04.11.2019 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. аркушів 0,9.
Наклад 100 прим.
Зам. №

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77